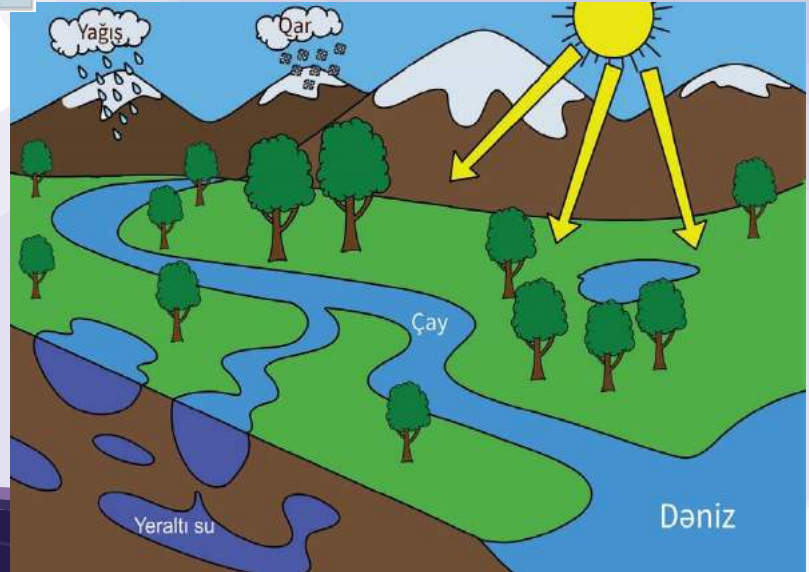

Çay hövzələrinin coğrafiyası

VI-VIII siniflər

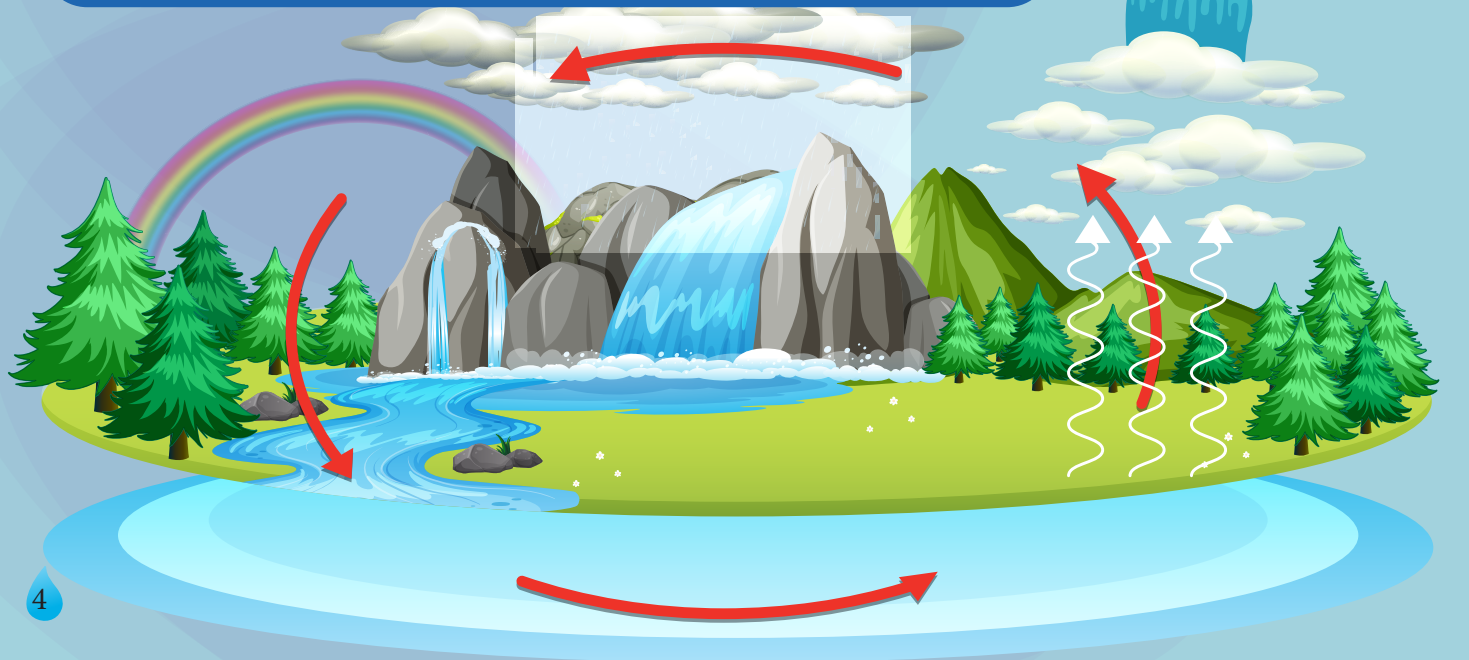

Çay hövzələrinin coğrafiyası

"Çay", "çay hövzəsi" tez-tez eşitdiyiniz terminlərdir. Gəlin onların arasındakı fərqə nəzər salaq. Çayın nə olduğu bizə çox tanışdır və biz onun nə olduğunu bilirik; çay, yüksək nöqtədən (dağdan) düzənliyə axan və digər çaylara, gölə, dənizə və ya okeana tökülən su axınıdır. Çaylar adətən yağış və ərimiş qar, həmçinin qrunut suları ilə qidalanır. Bir qayda olaraq, çay hövzəsi bir neçə alt hövzədən (məsələn, Şəmkirçayı) ibarət olur.

Su yer üzərində daim hərəkətdədir. O, bir fiziki vəziyyətdən digərinə (maye, qaz və bərk) çevrilir. Bu hərəkət günəş enerjisi sayəsində baş verir. Təbii olaraq bir vəziyyətdən digərinə keçdikdə su dövr edir və bu, su dövrünü adlanır. Su dövrünü davamlı prosesdir və heç zaman bitmir. Su dövrünü təbiət üçün çox vacibdir, çünki çay hövzələri və su hövzələri, məsələn çaylar, göllər, bataqlıq ərazilər və buzlaqlar onun nəticəsində yaranır.

Bəzi çaylar birdən çox ölkənin ərazisindən keçir. Buna görə də onların çay hövzələri müxtəlif ölkələrin sərhədləri daxilindədir. Bu cür çaylar transsərhəd çaylar adlanır (məsələn, Kür çayı).

Çay hövzəsi şərti olaraq çayın aşağı və yuxarı axınlarına bölünə bilər. Çayın aşağı axın suyunun istifadəçiləri, yəni şəhərlər, kəndlər, müəssisələr yuxarı axın su istifadəçilərindən asılıdırlar. Aydındır ki, çayın yuxarı axınında su çirkləndikdə və ya çay hövzəsindəki sudan həddən çox istifadə edildikdə, bu, ilk növbədə aşağı axının su istifadəçilərinə, o cümlədən transsərhəd çay hövzələrinin istifadəçilərinə mənfi təsir göstərir.

Su ehtiyatları dünyada qeyri-bərabər paylanmışdır. Bəzi ölkələrdə su ehtiyatları çoxdur, bəzi ölkələrdə isə su qıtlığı yaşanır. Ölkələrin daxilində belə suyun qeyri-bərabər paylanması müşahidə olunur. Məsələn, Azərbaycanda Şəki-Zaqatala regionunda (Qanıxçay hövzəsində) daha çox su ehtiyatı vardır.

Maraqlı faktlar

Yeraltı sular Yer kürəsindəki şirin su ehtiyatları üçün mühüm mənbədir. Azərbaycan əhalisinin 35%-i yeraltı sulardan içməli su kimi istifadə edir. Yeraltı sular su damcılarının ağırlıq qüvvəsi sayəsində məsaməli torpaq qatlarından süzülməklə keçilməz süxurlara çatanadək daha dərin qatlara keçməsi və toplanması ilə əmələ gəlir. Doymuş təbəqələrdə toplanan suya yeraltı su deyilir. Məsələn, bulaq suyu və quyu suyu yeraltı sulardır. Yeraltı sular min illər ərzində toplanı bilər.

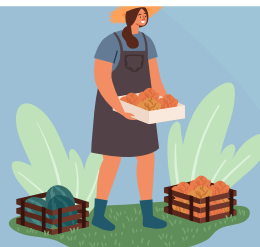

Son dövrdə əhəlinin sürətli artımı və kənd təsərrüfatı və sənayenin intensiv inkişafı su ehtiyatlarına tələbatı durmadan artmasına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən, dünyanın bir sıra ölkələri su ehtiyatlarının qıtlığı problemi ilə üzləşirlər. Davam edən iqlim dəyişikliyi bu vəziyyəti daha da çətinləşdirir.

Mövcud problemləri nəzərə alaraq, su ehtiyatlarından istifadə üsulları dəyişdirilməlidir. Su ehtiyatlarından elə istifadə olunmalıdır ki, yalnız insanları deyil, həm də bütün su istifadəçilərini, o cümlədən ətraf mühit və ekosistemləri lazımi miqdarda, müvafiq keyfiyyətdə və səmərəli şəkildə su ilə təchiz etmək mümkün olsun. Sudan elə istifadə olunmalıdır ki, gələcək nəsillər də təmiz və keyfiyyətli sudan istifadə etmək imkanına malik olsunlar. Sudan bu cür istifadə su ehtiyatlarının dayanıqlı istifadəsi və ya idarə olunması adlanır.

Çay hövzəsindəki bütün istifadəçilərin (əhali, müəssisələr, təsərrüfatlar və s.) su ehtiyatlarının idarə edilməsində iştirakı təmin edilməlidir. Sudan istifadənin yaxşılaşdırılmasına və dayanıqlı idarə edilməsinə yalnız bütün su istifadəçilərinin ehtiyaclarını (o cümlədən ətraf mühitin ehtiyaclarını) nəzərə alaraq və onları təmin etməklə nail olmaq mümkündür.

Özünüz edin

Xəritədən istifadə edin və Azərbaycanın əsas çay hövzələrini və onların alt hövzələrini tapın. Xəritədən istifadə edərək Azərbaycanın transsərhəd çaylarını tapın.

Xəritədə Azərbaycanda bir çay hövzəsini seçin və bu çay hövzəsinin istifadəçilərini müəyyənləşdirin.

Hövzənin suyundan istifadə ilə bağlı məsələlərin həllində iştirak etməli olduğunu hesab etdiyiniz tərəflərin siyahısını tərtib edin. Fikirlərinizi sinif yoldaşlarınızla bölüşün. Məsələni sinif yoldaşlarınız və müəlliminizlə müzakirə edin.

WWW.KURA-RIVER.ORG